

Hayırseverlik ve İnsan Güvenliği *

Tanıtım: Ahmet Melik Aksoy**

Type: Book Review

Samiul Hasan'ın editörlüğünü yapmış olduğu *İnsan Güvenliği ve Hayırseverlik* kitabı, İslam dininin merkezi kavramlarından biri olan hayırseverliğin çoğunluğu Müslüman olan ülkelerdeki çeşitli uygulamalarını, insan güvenliği kavramı çerçevesinde değerlendirmektedir. Yüzyıllar boyunca, İslam dinine mensup kişiler hayırseverlik adına ihtiyaç sahibi kişilere yardımda bulunmuşlar ve bu tecrübe çoğunluğu Müslüman olan coğrafyalarda çeşitli kurumların var olmasına sebep olmuştur. Bu tecrübeye rağmen bu ülkelerde yaşayan pek çok insan, çeşitli insani krizler ve insan güvenliği problemleriyle yüz yüzedir. Silahlı çatışmalar ve çeşitli güç mücadelelerinin pençesinde hayatta kalma mücadelesi veren birçok insanın dışında, doğrudan silahlı çatışma tehdidi altında olmasa da onurlu bir hayat sürme hakkını elde edemeyen birçok insanın bulunduğu gerçeğiyle dünya bugün de karşı karşıyadır. İktisadi özgürlükleri bulunmayan, gıdaya ulaşımı kısıtlı, yeterli sağlık hizmetlerinden faydalanamayan, çevresel bozulmalardan ötürü yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalan veya yeterli seviyede eğitim alamayan birçok insan hayatlarını nasıl devam ettirecekleri konusunda büyük problemlerle yüzleşmektedir. Hâlen içerisinde bulunduğumuz COVID-19 salgın hastalığı da yaşanan problemlerin boyutunu tekrar gözler önüne sermiştir. Salgının tüm dünyaya yayılmaya başladığı ilk dönemlerde iddia edilen her kesimden insanı eşit derecede etkiliyor yorumlarının gerçeklikten uzak olduğu salgının ilerleyen aşamalarında ortaya çıkmıştır. Hastalığa yakalanmasına rağmen gerekli sağlık hizmetlerine ulaşamayan ya da hastalığa yakalanmasını engelleyecek önlemleri iktisadi zorunluluklar çerçevesinde sağlayamayan birçok kişinin insani güvenliği tehdit altındadır. Halen etkisini devam ettiren COVID-19 salgınının insan güvenliğinin nasıl sağlanacağı sorusunu tekrar gündeme getirdiği şu günlerde Samiul Hasan'ın editörlüğünü üstlendiği *İnsan ve Hayırseverlik* kitabı daha da bir önem kazanıyor.

İslam'ın temel öğretilerinden biri olan hayırseverlik ve başkalarına yardım etme yükümlülüğü, çeşitli Müslüman toplumların bu görevi yerine getirmeye çalışmasıyla değişik coğrafyalarda farklı kurumların oluşmasını sağlamıştır. Samiul Hasan'ın ifadesiyle "hayırseverlik, bir seferlik yapılan ve meselenin sebeplerine odaklanmayan maddi bağışlardan" (s. 27) farklı olması cihetiyle amaçsız bir bağışı kabul etmeyen İslam için önem arz eden bir kavramdır. Hayırseverliğin insani krizleri tek seferlik yardımlarla çözmek yerine meselenin sebeplerine odaklanan yaklaşımı, modern insan güvenliği kavramıyla bir paralellik arz etmektedir. Şiddet içeren veya şiddet içermeyen çeşitli krizlerle karşı karşıya olan Müslüman dünya için de bu bağlamda bu gibi krizlerin sebeplerini ortadan kaldırmayı

* Ed. Samiul Hasan, *Hayırseverlik ve İnsan Güvenliği*, Çev. Ahmet Melik Aksoy. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020, 528 sayfa, ISBN: 9786056980855.

** Arş. Gör., İbn Haldun Üniversitesi, Tarih Bölümü, ahmet.aksoy@ihu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9807-5622

hedefleyen insan güvenliği kavramı şüphesiz özel bir önem taşımaktadır. Modern insan güvenliği kavramı, bu kavramın İslam'daki hayırseverlik ile ilişkisi, hayırseverliğin geçmişte ve günümüzde çoğunluğu Müslüman olan ülkeler bağlamında uygulamaları gibi konular Hasan'ın kitabının temel meselelerini teşkil etmektedir. Ayrıca, hakkında çok az araştırma bulunan üçüncü sektör kuruluşları hakkındaki detaylı araştırmalar, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde kamu ve özel sektörün dışarısında kalan ve üçüncü sektör olarak ifade edilen sektörün mevcut durumuna yönelik aydınlatıcı bilgiler içermektedir.

Bahsi geçen ülkelerin birçoğunda yıllar süren saha araştırmaları gerçekleştiren kitabın editörü Samiul Hasan ve konusunda uzman diğer yazarların katkılarıyla içeriği zengin bir eser ortaya çıkmıştır. Altı ana kısımdan oluşan kitap, on iki bölüme ayrılmıştır. Kısaca anlatmak gerekirse üç bölümden oluşan ilk kısımda bahsi geçen 47 çoğunluğu Müslüman olan ülke hakkında bazı istatistiki bilgiler sunulmasının yanı sıra kitabın iskeletini oluşturan temel kavramlar ve teorik çerçeve tartışmaya açılmıştır. İkinci kısım, özel olarak üçüncü sektör kuruluşlarının yükselişi ve hayırseverlik kavramıyla ilişkisine odaklanmaktadır. Üçüncü kısımda Müslüman hayırseverliğin boyutları ele alınmış, dördüncü kısımda ise üçüncü sektör etrafında yükselen kurumlar ve kuruluşların kapsamı ve çoğunluğu Müslüman olan ülkelerdeki mevcut durumları ele alınmıştır. İnsan güvenliğinin bu ülkelerdeki mevcut durumunu konu edinen beşinci kısımda, modern uygulamalarda karşılaşılan sorunlar ve elde edilen başarılar değerlendirilmektedir. *Sonuç ve Tavsiyeler* başlıklı altıncı kısımda mevcut durumun genel bir değerlendirilmesi ve bu kurumların potansiyelinin muhasebesi yapılmaktadır.

İlk kısım üç bölümden oluşmaktadır. Çoğunluğu Müslüman olan ülkelerle ilgili çeşitli istatistiki bilgiler paylaşıldıktan sonra, modern insan güvenliği kavramının gelişimi hakkında bilgi verilmektedir. Birleşmiş Milletlerin sunmuş olduğu "her şeyi kapsayan insan güvenliği kavramı" (s. 32) tüm bireylerin yedi ana başlık altında topladıkları alanlarda güvenliklerinin sağlanmasını teklif etmektedir: ekonomik, gıda, sağlık, çevre, kişisel, toplumsal ve siyasi. Bu bölümde özellikle insanların "yoksulluktan kurtulma özgürlüğü" perspektifinden insan güvenliği ele alınmaktadır. İnsan güvenliği kavramına atfedilen değer, onun çatışmaları ortadan kaldırarak insani gelişme, sürdürülebilir çevre, gıda güvenliği ve sağlıklı toplumlar hedeflerini gerçekleştirme potansiyelinden kaynaklanmaktadır. İkinci bölümde ise insan güvenliği kavramı hem evrensel bir kavram olarak hem de İslami bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Bu kavramın ana hatları, tarihsel gelişimi ve kavramsal çerçevesi ayrıntılı olarak irdelenir ve İslam'ın insan güvenliğine hoşgörüsüz bir din olduğu iddiaları reddedilerek İslam ile insan güvenliği kavramı arasında bir çelişki olmadığı sonucuna varılır (s. 86, 87). Bir sonraki bölüm ise bu tartışmayı bir adım daha öteye taşıma hedefindedir. Üçüncü bölümde İslamiyet'in insan ilişkilerine yaklaşımının ahlaki ve felsefi temelleri konu edinmekte ve İslam'ın bütünselliğine vurgu yapılarak bu ilişkileri nasıl şekillendirdiği ele alınmaktadır. Temel İslami ilkelerin ve İslam'ın hayırseverlik yaklaşımının modern dünyada da insan güvenliğini temin edebilecek, "elverişli ve amaca yönelik bir hayırseverliği teşvik ettiği" (s. 44) sonucu vurgulanmaktadır. İslam'ın bu yaklaşımıyla ortaya çıkan zekât, oşr ve fitr sadakası gibi verilmesi zorunlu olan hayırseverlik faaliyetleri ile verilmesi teşvik edilen

sadaka ve infak gibi kavramların yanı sıra karz-ı hasen ve vakıf kurumları üzerinden İslam'ın dağıtıcı adaleti temin eden stratejik bir hayırseverliği teşvik ettiği vurgulanmaktadır (s. 110-123). Bu temel prensibin yanında farklı coğrafyalara ve kültürlere yayılmış olan İslam'ın teşvik ettiği bu tarz hayırseverlik, bu farklı ülkelerde çeşitli şekillerde tezahür etmiştir.

Tek bir bölümden oluşan ikinci kısmın ana odağı; üçüncü sektör, hayırseverlik ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların birbirinden farklı yasal sistemlere sahip, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde tarihsel olarak nasıl gelişim gösterdiği. Aynı zamanda, pratik amaçlar doğrultusunda karşılaşılan zorluklar da dördüncü bölümün ana odak noktasını oluşturur, ancak mevcut durumun nasıllığı sorusu bir sonraki kısma bırakılmış, daha çok üçüncü sektör kuruluşlarının gelişim aşamalarına etki eden unsurlara odaklanılmıştır. Bu noktada, sivil toplumun önemi ve sivil toplum kuruluşların halk tabanından destek alması ya da haklı mobilize edebilmesi önemle vurgulanmıştır. Kapalı sosyal sistemlere sahip toplumlarda üçüncü sektör kuruluşlarının yasal çevrelerinin geliştirememesi, bu kuruluşların hükümetler tarafından yasal araçlarla baskılanmasına ve etkinliklerini kaybetmesine yol açmıştır (s. 171-175). Bu noktadan hareketle insan güvenliğinin temin edilebilmesi noktasında sivil toplumun oynayacağı aktif rol ayrıca vurgulanmaktadır. Bu noktada, bahsi geçen “çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde üçüncü sektör kuruluşları insan güvenliğinin sağlanması noktasında nasıl bir performans sergiliyor?” (s. 178) sorusuna bir sonraki kısımda cevap aranacaktır. Mevcut uygulamaların ayrıntılı biçimde ele alındığı yine tek bir bölümden oluşan üçüncü kısmın ana iskeletini zekât ve zekât toplama biçimleri oluşturmaktadır. Değişik ülkelerin zekât toplama pratiğine yaklaşımının karşılaştırıldığı bu bölümde, “merkezi bir fıkıhçı birliğinin bulunmaması, örf ve adetlerin İslam hukukunun kaynakları olarak meşruiyeti, devletin karakteri, devletin ulema veya yereldeki geleneksel güç yapılarıyla ilişkisi” (s. 220) gibi unsurların çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde farklılık göstermesi, mevcut durumun da farklı şekillerde tezahür etmesi sonucunu doğurmuştur.

Üç ayrı bölümden oluşan kitabın dördüncü kısmında, özel olarak üçüncü sektör kuruluşlarının bilhassa insan güvenliği meselesine ilişkin sorunlarla başa çıkmak anlamında tarihsel olarak ne şekilde geliştiği ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Altıncı, yedinci ve sekizinci bölümler sırasıyla üçüncü sektör kuruluşları, vakıflar ve mikrofinans kuruluşlarını konu edinmektedir. Üçüncü sektörlerin gelişimlerini engelleyen en önemli faktör olarak demokratik sistemlerin tam anlamıyla tesis edilmemiş olması ön plana çıkmaktadır. Sözde demokrasilerin yönetimi altında üçüncü sektör kuruluşları tam anlamıyla kendi statülerini inşa edemeyecek ve üyelik sistemlerini geliştiremeyecektir. İnsan güvenliği bakış açısıyla bakıldığında birçok noktada sunduğu hizmetler dolayısıyla kapsamlı bir role sahip olan vakıflar yedinci bölümde incelenmektedir. Bu bağlamda, vakıfların çok değerli bir geçmişe sahip olduğu ancak kötü yönetim ve vakıf mülklerinin kötüye kullanımı sebepleriyle bu önemlerini yitirdikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Vakıfların geçmişte oynadıkları rolün her dönemin kendi politik ekonomisi çerçevesinde değerlendirilerek biraz yumuşatılmaya ve bölüm yazarlarının benimsediği ideal vakıf imajının, yapılan araştırmalar çerçevesinde inceltilmeye muhtaç olduğunu söylemek çok da abes olmayacaktır. Her ne kadar vakıfların

insan güvenliği açısından büyük bir potansiyele sahip olduğu bir gerçekse de vakıfların geçmişte üstlendikleri sosyal ihtiyaçları karşılama rolündense insanların hayatlarını idame ettirebilmesi için gerekli olan şartların sağlanması noktasında daha etkin bir rol üstleneceği bir çerçevede değerlendirilmesi, bu kurumların insan güvenliğini temin etme amacına daha uygun gibi gözükmektedir. Bu anlamda vakıfların insanları özgürleştirme ve güçlendirmeye yönelik bir felsefe benimsemesi daha amaca uygun olacaktır. Son dönemlerde sayısı artan mikrofinans kuruluşlarının konu edindiği dokuzuncu bölümde bu tarz bir yaklaşım benimsenmiştir. Kalıcı yoksullukla mücadele ve insanların onurlu bir hayata sahip olmasının mümkün kılınması konularında mikrofinans kuruluşlarının oynayabileceği rol tanımlanmıştır. Mikrofinans kuruluşlarına atfedilen bu etkin rol, insan güvenliği paradigması içerisinde değerlendirildiğinde önemli bir potansiyeli haizdir.

Beşinci kısmın ana konusu insan güvenliğinin mevcut durumuna yöneliktir. Beş temel ölçüt üzerinden (gıda, barınma, sağlık, eğitim ve iş) çoğunluğu Müslüman olan ülkelerdeki pratikler değerlendirilmektedir. Bu çerçevede dokuzuncu bölüm, bu ülkelerde temiz suya ulaşım ve sanitasyon konularına eğilmekte ve iklim değişiklikleri ve artan hava kirliliği gibi çevresel krizlerin sebep olduğu insan güvenliği problemlerine odaklanmaktadır. Bu noktada, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde su taşıyıcı bireyler olan kadınların ve kız çocuklarının gönüllük esaslı müdahalelerle aktif ve sağlıklı vatandaşlara dönüştürülmesi, insan güvenliğinin temel kavramlarından olan insanları özgürleştirme ve güçlendirme açısından bakıldığında elde edilmiş önemli başarılarıdır (s. 379-380). Onuncu bölümün ana odak noktasını oluşturan eğitim ve sağlık konusunda da üçüncü sektör kuruluşlarının yoğun şekilde faaliyet gösterdikleri Bangladeş ve Endonezya'nın diğer ülkelere göre daha başarılı olduğu vurgulanmaktadır. İş konusunu ele alan on birinci bölümde ise sosyal güvenliğin sağlanmasının aslında bir farz-ı kifaye olduğu ve sosyal güvenliğin hukuksal bir zemine dayandırılarak kurumsallaştırılması gerektiği vurgulanmıştır (s. 442-445). Kitabın sonuç bölümünü oluşturan altıncı kısımda üçüncü sektör kuruluşlarının insan güvenliği bağlamında farklı sonuçlar doğurmasına yol açan unsurlara odaklanılmış ve bu doğrultuda belli politika önerilerinde bulunulmuştur. Kitabın da genel çerçevesini yansıtan bu kısımda üçüncü sektörün gelişebilmesi için "hesap verilebilirlik, liyakate dayalı rekabet, karşılıklı saygı, hoşgörü ve şeffaflık" (s. 57-58) gibi unsurların önemine vurgu yapılmış ve bu kuruluşların farklı ülkelerdeki farklı sosyal yapılara uyum sağlayabilmesi için yeniliklere açık hâle getirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Genel itibarıyla farklı yazarların katkı sağlamasına rağmen akıcı ve bütüncül bir üslup yakalamayı başaran kitabın bu özelliğine bölüm sonlarında verilen sonuç kısımları büyük bir katkı sağlamıştır. Özellikle hukuksal çerçeveye biraz fazla ağırlık verilerek siyasi, toplumsal ve iktisadi unsurlar zaman zaman göz ardı edilmiştir. Buna rağmen, toplamda 47 ülkeden oluşan geniş bir coğrafya hakkında ayrıntılı analizleri içerisinde barındıran bu kitap, Müslüman dünyanın mevcut durumu ile ilgili olan herkesin içerisinde kendi araştırmalarında kullanacakları bilgiler bulabileceği zengin bir kaynak olabilmıştır. Sadece Müslüman ülkelerle ilgili olanların değil, kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla ilgili araştırmalar yürüten uzmanların

da istifade edebileceği kapsamlı bir kitap hazırlanmıştır. Mevcut durumun tespitinin ötesinde yaşanan insani krizlere çözümlenecek politikalar önermeye çalışması, kitabın değerini arttıran önemli bir unsurdur. Ayrıca, modern insan güvenliği bakış açısıyla, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde yaşayan insanların maruz kaldığı şiddet içeren veya şiddet içermeyen krizlerin sebeplerini ortadan kaldırmaya yönelik insanı koruma ve insanı güçlendirme ilkelerini öneriyor olması, Müslüman dünya için oldukça önemlidir.